

ANY XI NÚM. 23 DESEMBRE 2013

QC

3€

QUADERNS DE CAPAFONTS

REVISTA DE RECERCA I DIVULGACIÓ

ÍNDIX

Editorial 3

Arquitectura rural a Capafonts. Masos, casetes de tros
i altres construccions
Diego López Bonillo 5

La lleva del biberó
Jordi Fort Besora 21

El factor hereditari en poblacions com Capafonts,
aïllades geogràficament
Llorenç Balañà Fort 33

FOTO DE LA COBERTA

Entre les construccions rurals escampades per la vall de Capafonts cal destacar les barraques fetes de pedra seca i encastades en el terreny. Quan es feren, quedaren integrades en l'explotació agrària, però ara les envolta el bosc, com aquesta del Pocurull als Costers, on ja a penes resta algun castanyer dels que, en el seu temps, formaren la plantada.

FOTOS DE LA SEGONA I DE LA TERCERA PÀGINA DE LA COBERTA

Fa anys, dintre dels actes de la festa major, es feien concursos de rams boscans. En aquestes fotos apareixen els participants amb les seves obres. La primera és del 1980 i la segona, del 1981.

QUADERNS DE CAPAFONTS REVISTA DE RECERCA I DIVULGACIÓ

Director: Amadeu Mateu i Ferro

Disseny i maquetació: Enric Fort Ferrer

Edita: Associació Cultural Picorandan

C. Calvari, 6 - 43364 Capafonts

Redacció: C. Calvari, 6 - 43364 Capafonts

Tel: 977 86 80 08 E-mail: picorandan@tinet.org

Impressió: Gràfiques DARC, SL

Dipòsit legal: B-44.636-2003

ISSN: 1885-7329

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment és rigorosament prohibida sense l'autorització escrita de l'editor.

La revista *Quaderns de Capafonts* no es fa responsable de les opinions que contenen els articles publicats.

Hi col·laboren:

Generalitat de Catalunya
**Departament
de la Presidència**

Amb el suport de:

Diputació Tarragona

EDITORIAL

No sabem quan començà l'explotació de la terra a la vall de Capafonts. Ignorem el moment en què aquells habitants primitius que vivien a la cova del Daniel, a la del Roquero i tantes d'altres, i que s'alimentaven de la caça i dels fruits que donava la terra espontàniament, posaren en marxa les noves tècniques que els permeteren cultivar plantes i domesticar animals. Per exemple, desconeixem quan i de quina manera arribaren a aquesta part de la muntanya les primeres llavors o els primers esqueixos de ceps o d'arbres fruiters. Però sí sabem que durant l'època romana ja existia alguna explotació a la part del terme més fàcil de treballar, les Planes; les restes de ceràmica que s'hi han trobat ho confirmen. I és de suposar que aquestes no eren les úniques terres cultivades a la vall en aquella època, sinó que probablement n'hi havia d'altres escampades pel terme.

Aquelles primeres explotacions continuaren i s'ampliaren a mesura que augmentava la població, especialment a partir de la conquesta cristiana en el segle XII; es posaren en cultiu noves terres, es generalitzaren els ramats, s'aplicaren noves tècniques, en una dinàmica que no s'aturà fins a la segona meitat del segle passat.

Aquesta llarga història ha deixat les seves empremtes sobre el terreny, perquè des dels mateixos inicis, el pagès, el ramader, el bosquetà i tothom que s'hagi dedicat a explotar els recursos naturals del territori ha hagut de solucionar múltiples problemes, aplicant en cada moment la solució més adient: artigar, despedregar, rectificar pendents, aixecar marges, fer camins, implantar sistemes per aprofitar l'aigua o bastir construccions de tot tipus que, a més de servir d'habitatge, proporcionaven soplug a persones i animals, entre altres funcions. Tots aquests treballs han deixat sobre el terreny un reguitzell d'obres que tenen com a característiques la funcionalitat –en el camp res es fa endebades, tot té una motivació i una utilitat–, la perdurabilitat –la majoria, sobretot les més antigues, han resistit el pas dels segles i l'atac dels elements atmosfèrics– i per què no, la bellesa, perquè moltes tenen aquella estètica senzilla que surt de la naturalitat i del gust de qui les féu, de manera que algunes són autèntiques obres d'art.

Entre els components d'aquest patrimoni arquitectònic rural capafontí, trobem: munts de pedres o clapers en diferents partides, marges, arneres per tot arreu, armaris de marge o neveres destinades a conservar el menjar i la beguda del dia, pous de gel, com el del Diner al Pagès, escales de marge, basses, bassots, rescloses, séquies, albellons, camins, senders, ponts, pontarrons, etc. etc., i construccions de diferents tipus escampades arreu.

La darrera revolució agrària al camp català, iniciada a la segona meitat del segle passat, tingué efectes devastadors i es féu sentir també a Capafonts. El panorama canvià radicalment; la manca de rendibilitat provocà l'abandó de les terres menys productives i una emigració massiva. Ara gairebé no es talla cap bosc, fa dècades que no hi ha carboneig, han desaparegut cultius tradicionals com el cereal, el castanyer, l'olivera i gairebé la vinya. I, naturalment, la immensa major part del patrimoni agrari, format durant segles, ha quedat abandonat i es troba en un procés de degradació.

En números anteriors de *Quaderns de Capafonts* hem estudiat alguns elements d'aquest patrimoni rural: la gestió de l'aigua i els camins, per exemple, han estat tractats amb detall. Però hi ha altres components de l'arquitectura rural, que no es poden deixar de banda, entre els quals ocupen un lloc destacat les construccions, bé siguin els habitatges del poble –algun dia dedicarem un estudi a la casa de pagès capafontina– o les que s'integren dins l'explotació agrària. Entre aquestes, les més conegudes són els masos, les casetes de tros i les barraques, però n'hi ha d'altres que tenien diferents finalitats, com les barraques de carboners, els aixoplucs simples, els tancats pel bestiar i les coves excavades en el terreny. Tota una varietat de construccions, producte d'unes necessitats, que compliren una funció ben concreta. Pensem que pot ser d'utilitat conservar la memòria històrica de totes aquestes obres.

En aquest número es fa un inventari exhaustiu d'aquests tipus de construccions a la capçalera del Brugent. Amb aquest treball, *Quaderns de Capafonts* contribueix a incrementar el coneixement d'aquesta part de Catalunya, incorporant l'estudi d'un element que té un gran interès històric i antropològic.

ARQUITECTURA RURAL A CAPAFONTS

Masos, casetes de tros i altres construccions

DIEGO LÓPEZ BONILLO

Les casetes de tros i altres construccions semblants constitueixen un element important de les explotacions agràries, ramaderes o forestals, atès que proporcionen soplug a les persones i els animals, alhora que permeten guardar les eines i, temporalment, les collites. N'hi ha de diferents estils, segons les comarques, les característiques del terreny, els materials disponibles, les necessitats que motiven la seva construcció, etc. Des de les més modernes fetes d'obra, semblants als habitatges dels pobles fins a les de pedra seca o els simples soplugs, hi ha tot un ventall de models. Totes tenen en comú que permetien fer-hi estades més o menys llargues, i fins i tot habitar-hi de forma permanent.

Avui en dia, les necessitats de disposar d'aquestes instal·lacions han canviat; allà on s'ha abandonat el cultiu de la terra i la ramaderia, han caigut en desús, i en les explotacions modernes, o bé no en calen per la facilitat de desplaçament, o bé s'han de construir de dimensions adients per encabir-hi la maquinària actual.

És sabut que a la vall de Capafonts la pràctica agrària ha experimentat una davallada dràstica en els darrers cinquanta o seixanta anys. La terra conreada és escassa, cultius propis d'aquesta muntanya, com el castanyer, han desaparegut, pràcticament no es tallen boscos, i ja ningú fa carbó. Per aquest motiu, la majoria de les casetes o barraques s'han abandonat, amb les conseqüències lògiques de degradació o desaparició.

A Capafonts hi ha casetes i masos escampats per tot el terme, encara que en algunes partides hi abunden més, com al Pla d'en Cot o a Barrulles, i en alguna no n'hi ha cap, com al Toll. Unes són en estat ruïnós, sense teulada, i conserven únicament fragments de les parets. D'altres, en canvi, són senceres, com les que encara estan en ús i algunes que ja fa anys que s'abandonaren, però que continuen en bon estat. Finalment, d'un nombre gens menyspreable se'n conserven a penes alguns vestigis que donen fe de la seva existència.

En els llistats que segueixen s'han inclòs totes les construccions que s'han pogut trobar, amb independència de l'estat actual. La majoria es localitzen fàcilment, però d'altres estan envoltades de vegetació, i només algunes restes en donen testimoni. No descartem que hi pugui haver vestigis d'alguna més, perduda entre els boscos i les bardisses.

Mas de Fortet. La foto és de l'any 1968.

Com sempre, l'àmbit territorial de l'estudi és el terme de Capafonts i part dels veïns, seguint el criteri de la propietat de la terra, de manera que gairebé tots els que hi figuren, encara que administrativament es trobin dins els termes de Prades, Mont-ral o la Febró, són vinculats a gent capafontina.

1. Tipus

Segons l'estructura, les dimensions, la finalitat, els materials i altres variables –per exemple, com les anomena la gent del poble–, les construccions les hem classificat en quatre grups: masos, casetes, barraques i tancats per al bestiar. La diferenciació entre els dos primers no és molt clara en alguns casos, mentre que en els altres és indiscutible.

a) Masos

A Capafonts s'anomena mas aquella construcció que disposa de tot allò que és necessari per fer-hi estada i probablement en alguna època serviren d'habitatge més o menys permanent. Qualificar una construcció com a mas no depèn de la grandària, atès que n'hi ha que tenen a penes una quinzena de metres quadrats de planta, mentre d'altres són d'unes dimensions, diguem-ne, més d'acord amb allò

Mas de la Mistera

que ha de ser una explotació agrícola. Alguns no es diferencien gaire de les casetes ni per les dimensions ni per l'estructura. I fins i tot és freqüent referir-se a una caseta citant-la com a mas. Un element diferenciador pot ser que en els masos hi ha sempre dues o més estances, mentre que a les casetes, aquesta és una circumstància totalment excepcional.

Els masos existents a la vall de Capafonts són els següents:

- *Mas de Murtraner*. Es troba exactament a la partió amb el terme de Mont-ral, a la Cadeneta, de manera que la divisòria passa per l'interior. Fou habitat fins mitjan segle passat. Ara es troba totalment enrunat.

- *Mas de Fortet*. És amb diferència el més gran del terme. Era el centre d'una explotació agrícola, ramadera i forestal, i disposa de tots els elements necessaris per a aquesta activitat: graners, corrals, molí d'oli, forn, etc. Actualment és dedicat a colònies i altres activitats de lleure. Es conserva en bon estat.

- *Mas del Conselo*. És de dimensions grans. Situat al costat del camí de la Mistera, és abandonat des de fa moltes dècades, però es conserva en un estat relativament bo.

Caseta del Blai

- *Mas de la Mistera*. És de petites dimensions, de dues plantes, i es troba, com molts d'altres, adossat a un cingle que fa de paret. És ben condicionat i restà fora d'ús quan s'abandonà el conreu de les parades de la finca. Se'n fa la conservació i es troba en bon estat.

A la part superior del comellar de la Mistera hi ha les restes del que fou el mas del Ferris, que no tingué una vinculació clara amb Capafonts.

- *Mas del Gravat*. Al Pagès, mirant el barranc de les Fontetes. Té una sola planta, i fou abandonat fa dècades. Actualment és restaurat i es conserva en bon estat.

- *Mas del Dinerat*. És el segon mas important del poble. Es troba al paratge de les Ferradures, a la dreta del barranc, a la carena, a les envistes del poble. Fou habitat fins a mitjan del segle passat i, després de dècades d'abandó, s'ha restaurat i torna a estar habitat.

- *Mas del Carles*. A la Clota, prop de la Coma Grassa, i de mas d'en Toni, fora del terme. De dimensions mitjanes, ja fa molts anys que s'abandonà i encara es conserva gairebé sencer.

Caseta del Joan de la Feliciana

b) Casetes o masets

Les construccions de tipus mitjà s'anomenen, de vegades indistintament, maset, caseta i alguns fins i tot en diuen masos: la qüestió de la terminologia no és gens clara.

No hi ha uniformitat, tant pel que fa als materials emprats com a l'estructura i a les dimensions, que van des de les que a penes hi pot fer estada una persona fins a les que tenen molts metres quadrats. Les més abundants són les de mida mitjana, entre dotze i vint metres, repartits en un o dos nivells.

La majoria de les construccions són fetes a base de materials nobles: pedra, fusta i teules. Les parets són de pedra seca, sovint amb cantoneres ben treballades. En algunes, les juntes de les pedres són tapades amb fang, argamassa o ciment, mentre en altres no hi ha cap material d'unió. Ocasionalment l'exterior és arrebossat amb guix o argamassa. Les obertures són simples: una porta amb un tronc que fa de llinda i si hi ha finestra, igual. La teulada pot ser a una aigua o a dues, coberta amb canyís i teules i excepcionalment algun bocí de placa ondulada.

Algunes tenen dues plantes, com la de la Dolorettes i la del Blai al Pla d'en Cot i la del Llarg a la Plana, però la immensa majoria consten d'una sola planta.

Caseta del Pocurull, al Blanquer.

Caseta del Pocurull, a les Guixeres.

L'interior és simple, malgrat que són preparades per fer-hi estada en les èpoques de l'any de més treball. Moltes tenen una llar de foc en un racó, amb campana i fumera, o un simple forat a la teulada per a la sortida de fums. Hi ha espai per fer nit, amb un jaç, que pot ser en un altell, com a la de l'Ermitanet a Barrulles. Fins i tot en alguna hi ha una cisterna per recollir les aigües pluvials, com a la de l'Ermitanet a Serra Plana i alguna del Pla d'en Cot. Un mobiliari simple amb taula, seients, prestatges, penjadors, tot fet a base de materials aprofitats –per exemple caixes de fusta o eines velles–, completa el parament interior.

Moltes d'aquestes casetes són ubicades a tocar d'un terraplè, que en algunes fa de paret. Les de dues plantes poden tenir una entrada independent a la planta superior, on hi ha l'habitable, mentre que l'inferior, amb una altra entrada, servia d'estable o magatzem. Poden incorporar també un tancat exterior per recollir el bestiar.

N'hi ha gairebé en totes les partides i amb tipologies variades, repartides de manera irregular pel territori. Ell llistat és el següent:

- *Maset del Joaquimet*. A les Cadenetes, en una posició dominant sobre el riu. Inicialment era una caseta de petites dimensions. Des de fa uns anys és habitat de forma permanent, i s'hi han instal·lat diverses dependències a les immediacions.

- *Maset del Miquelet*. A les Cadenetes. La caseta és situada al costat d'un cingle abocat al barranc de les Cadenetes. Ha estat modificada, i s'ha convertit en una segona residència.

- *Caseta del Pep Fumat*. Al Coll Roig. És de petites dimensions i es conserva en bon estat.

- *Caseta del Fortet*. Construcció moderna, feta prop del mas quan aquest canvià de funció i de propietari, per les necessitats de l'explotació de la finca.

Caseta de l'Ermitanet a Serra Plana

- *Caseta del Blai*. A l'extrem oriental del Pla d'en Cot, en un entorn que ha estat envaït pel bosc. De petites dimensions, adossada a un marge té dos nivells i un tancat al costat. En bon estat.

- *Caseta de la Doloretes*. A poca distància de l'anterior. També és adossada a una timba i amb dos nivells. Envoltada de bosc, és en estat semiruïnós.

- *Caseta del Joan de la Felician*a. A la mateixa partida del Pla d'en Cot. Disposa d'un sistema de recollida de les aigües pluvials en una cisterna. És en bon estat de conservació.

- *Caseta de l'Oficial*. Prop de l'anterior, té les mateixes característiques i és ben conservada.

- *Caseta del Pere Genet*. A la mateixa partida. És totalment enrunada.

- *Caseta del Toni*. Prop de la partió del Pla d'en Cot amb Terrascona. És enrunada, només es conserven les quatre parets de pedra seca, consistents, i les magnífiques cantoneres.

- *Caseta del Perelló*. A la part alta de les Sortasses. D'obra, adossada a la timba i a la vora d'una parada llarga. Abandonada, però sencera.

- *Caseta del Bullanga*. A pocs metres de l'anterior, a la mateixa parada. De petites dimensions, fou construïda fa pocs anys. Es troba en bon ús.

- *Caseta del Batistó*. A la partida de Damunt l'Horta. És de construcció moderna i té unes dimensions notables. És en ple ús.

- *Caseta del Pocurull*. A la partida del Blanquer. A recer d'un petit bosc, i d'un conjunt de parades abandonades. És d'obra, ben conservada, encara que s'abandonà ja fa anys.

- *Caseta del Pocurull*. A la carena que limita el Blanquer amb les Guixeres, prop de la carrerada que puja del Ribatell al Grau. Probablement fou un corral. Abandonada des de fa molt de temps, és en estat ruïnós i només se'n conserven part de les parets, amb unes cantoneres magnífiques, enmig del bosc que ho ha envaït tot.

- *Caseta de l'Enric*. A la partida del Picorandan, és adossada a un cingle, a la part superior d'una parada situada sota de la roca. És de petites dimensions, i actualment està enrunada.

- *Caseta del Blaió*. A la partida del Pujol, a poca distància de la carretera del Coll. És de dimensions grans, amb era, cobert, i en bon estat de conservació.

- *Caseta del Pocurull*. Al Damunt la Vila. Es tracta d'una petita construcció d'obra situada a la vora d'una antiga vinya. És abandonada, però ben conservada.

- *Caseta del Joan Pu*. També al Damunt la Vila, a tocar del dipòsit de la font de la plaça. Es conserven les parets, que semblen molt antigues.

- *Maset de l'Ermitanet*. A Serra Plana, al costat del camí dels Montllats. És d'obra, amb una cisterna a l'interior i un cobert adossat per resguardar el carro. Fa anys que s'abandonà, però es troba en bon estat de conservació.

- *Caseta de l'Enquino*. Prop del Coll, a pocs metres del tomb del Mano. És petita, de pedra seca, sense teulada. S'hi guardaven les arnes, que eren molt abundants en aquella partida.

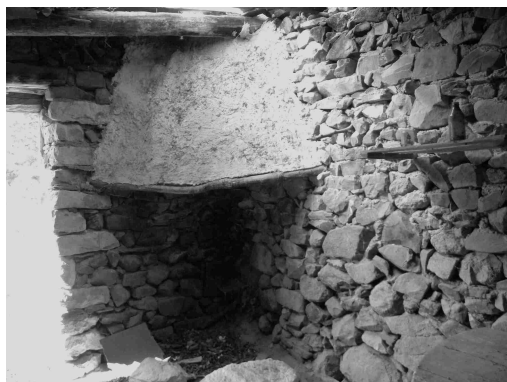
- *Caseta del Ponos*. A la part inferior dels Rancs, al costat d'unes parades de conreu, a un centenar de metres de la bassa gran i al costat d'una font petita. De dimensions mitjanes, a la part posterior disposava d'un tancat per al bestiar. Abandonada fa moltes dècades, és en estat ruïnós.

- *Caseta de l'Anton Cerdà*. Al final del barranc de l'Aragonesa, al vessant esquerre, adossada a la timba. És d'obra, de petites dimensions i es conserva en bon estat.

- *Caseta de l'Enquino*. Prop de l'anterior, a l'extrem d'una parada, a tocar del bosc. De pedra seca i de dimensions petites. Es troba en bon estat de conservació.

- *Caseta del Roquero*. A la part final del barranc de l'Aragonesa, allà on conflueix amb el del Rebollar, i prop de la cova del mateix nom. És d'obra, de construcció moderna i en bon estat.

- *Caseta del Cisco Cerdà*. A la confluència del barranc dels Rancs amb la Riera, a tocar de les parades del Roquero i del Salt de Nulles. De planta triangular,

Caseta de l'Ermitanet, a Barrulles. Detalls de l'interior.

adossada al cingle, és la més petita de totes les que s'han trobat, a penes un metre i mig de costat. És en estat ruïnós i es conserven part de les dues parets i de la porta.

- *Caseta del Ros*. És a sota del camí de les Ferradures, a l'extrem nord d'unes parades grans de cultiu. Les restes existents permeten parlar d'una construcció de dimensions força grans, en una posició dominant sobre la pràctica totalitat de la Riera. Actualment hi ha una petita caseta d'època recent, que aprofita dues de les parets de l'antiga construcció.

- *Caseta del Cerdà*. A la Riera, al final del barranc de la Font del Foradet. De dimensions mitjanes, és en ple ús.

- *Caseta del Pep Xep*. A la partida del Cubilàs. Situada sobre la lloanca, uns metres pel damunt del riu del Barral i al costat d'una fonteta. És de pedra seca, com la majoria, amb cantoneres ben treballades. Té al costat una bassa. Es conserven les quatre parets, incompletes.

- *Caseta de l'Ermitanet*. A Barrulles, a la dreta i per sobre del barranc de l'Obegotar. És d'obra, amb els elements necessaris per fer-hi estada: llar de foc, altell amb jaç, etc. Es troba bastant degradada, i una part enrunada.

- *Caseta de l'Ermitanet*. Davant de l'anterior, a pocs metres. Més petita, és totalment enrunada.

- *Caseta del Batistó*. Al nord i a poca distància de l'ermita, per sobre del camí de les Comagrasses. És d'obra i es troba en bon estat de conservació. També conté els elements per fer-hi estada, igual com d'altres d'aquesta partida.

- *Caseta de l'Enric*. A poca distància de l'anterior, barranc amunt. De pedra seca i de dimensions més petites, amb foc a terra. S'abandonà fa temps, i la meitat de la teulada és esbalçada.

- *Caseta de l'Enquino*. A la part oriental de la partida de Barrulles, prop de la Coma Grassa. És de dimensions petites, adossada a la timba, de pedra seca arrebossada per fora. Hi manca la teulada.

- *Caseta del Forner*. En el límit de la Clota amb la Coma Grassa, per sobre del mas d'en Toni, al costat del camí que pujava de la Fou fins aquesta partida. Es troba en estat acceptable.

- *Caseta del Ros*. Al Tros de l'Era, molt a prop del Bec de la Gallina. Era de petites dimensions, de pedra seca i es troba gairebé derruïda.

Prop d'aquesta caseta n'hi havia una altra, més gran, de la qual només es conserva el record i a penes algun fragment de paret.

- *Caseta de l'Enric*. A la Sorteta, adossada a la timba i a la bassa. Té unes dimensions mitjanes, és d'obra i es troba en estat ruïnós.

- *Caseta del Llarg*. A la Plana del mateix nom. També és adossada a la timba. Té dos nivells i dimensions notables. Es troba en bon estat de conservació i en ple ús.

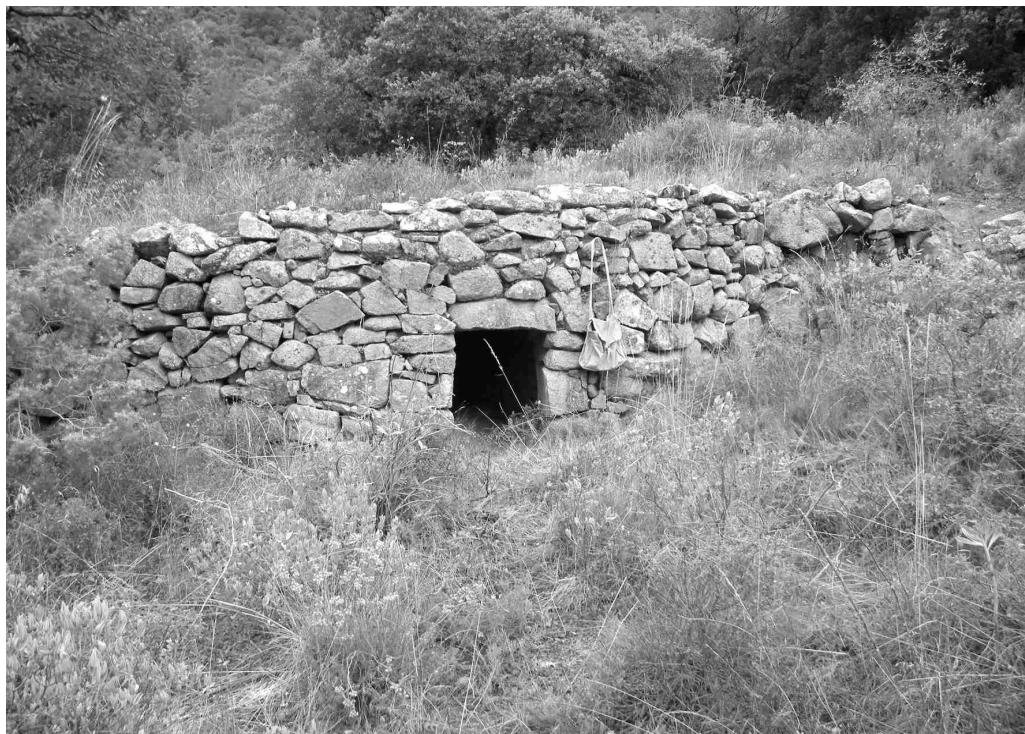
- *Caseta del Fortet*. Al Barral. És d'obra, de dimensions petites i es troba en bon estat de conservació.

c) Barraques

Són més senzilles i servien per soplui, per guardar les eines o la collita, i circumstancialment per fer-hi estades molt curtes. Amb dues excepcions –la del Ros i la del Pocurull–, no hi ha cap material aliè a la pedra que es troba a l'entorn. Amb bocins cantelluts o poc treballats es feren les parets, la porta i la volta, encaixant les peces amb gran habilitat, formant estructures, la majoria de les quals han resistit el pas del temps i es mantenen en molt bon estat. Com passa a les casetes, les dimensions són variables, i van des de les que a penes hi cap un jaç fins a les que tenen una desena de metres quadrats. Cal remarcar que són poc visibles, talment com si volguessin passar desapercebudes, camuflades en el paisatge, en una simbiosi perfecta amb l'entorn.

Se n'han localitzat vuit i totes tenen el més gran interès per la raresa o per les característiques, cadascuna diferent de les altres. Més de la meitat són a la banda dels costers, on hi ha abundància de pedra, que es pot emprar sense haver-la de treballar gaire. Al poble en diuen barraques, però algunes es coneixen també com a casetes.

- *Barraca del Pere Ros*. A la partida del Pujol, prop de la carretera del Coll. Al marge que dóna a una paradeta sobre el petit barranc que baixa del Coll. Exclusivament de pedra seca, sense cap més material, és incrustada en el marge.

Barraca de l'Eduard, al Rebollar

De planta rectangular, d'uns dos metres d'amplada per un de fondària i poc més d'un metre i mig d'alçada màxima, té una volta formada per pedres planes que avancen cap al centre, amb una més gran a la clau. Es conserva en perfecte estat.

- *Barraca del Pere Mosso*. Al serret que separa la partida de Serra Plana de la del Coll. Era una construcció molt original, de pedra seca, de petites dimensions i amb una coberta baixa i probablement a dues aigües. Fa moltes dècades que s'abandonà i es conserva únicament la paret de la capçalera i una part de les altres.

- *Barraca de l'Eduard*. Es troba al Rebollar. És excavada sota d'una parada, amb la porta al mateix marge. La petita entrada, d'un metre d'alçada aproximadament, dóna accés a un recinte d'uns quatre metres quadrats per un metre i mig d'alçada. Les parets són de fragments de granit cantelluts, excepció feta de la porta, que té alguna peça escairada, però sense cap argamassa. La volta, del mateix material, té forma cònica, o més aviat sembla una cúpula semiesfèrica, coberta de terra. Es conserva en perfecte estat.

- *Barraques dels carboners*. A la part superior de l'Aragonesa, prop de l'aiguabarreig del barranc de les Marfanyes i el del Coll del Bassot, en un petit

Interior de la barraca del Ros, a les Ferradures

replà al costat dret del corrent, hi ha les restes de dues barraques. El muret que formava el perímetre, de quaranta o cinquanta centímetres d'alçada, delimita l'espai que es degué cobrir de branques i troncs. La forma permet reconstruir l'estructura d'aquest habitatge temporal, amb la porta i el lloc on anava el jaç.

Al terme hi hagué nombroses barraques de carboners, però no s'ha conservat cap resta a part d'aquestes. Encara que de ben segur foren emprades per carboners, la situació i l'estructura permeten suposar un origen antic. Una teoria gens descabellada atribueix a aquestes construccions una antiguitat més gran, tal vegada dels temps prehistòrics (vegeu *Quaderns de Capafonts* número 1).

A la part central del mateix barranc de l'Aragonesa, al costat del punt més alt del camí, hi ha les restes de la que fou una caseta o barraca. El terreny fa un fort pendent, i només es conserva el quadre on era situada, delimitat per grans lloses de pissarra clavades a terra. Tot és cobert pel bosc de roures i alzines.

- *Barraca del Ros*. Al barranc de les Ferradures, per sota de la mina. El fons i les parets laterals són mig excavades a la roca de gres —dit *saldó* o pedra d'esmolar a Capafonts—, amb la part superior de pedra seca. La coberta és de volta, tal vegada feta amb encofrats, coberta de terra, i la façana és de pedra seca, amb les juntes

replenes de fang i una porta d'arc. Les dimensions són notables per aquest tipus de construcció. Orientada cap a llevant, la caseta es conserva gairebé en estat perfecte.

- *Barraca del Pocurull*. Al mateix barranc, més amunt, en el coster que baixa del Pla de la Roqueta, enmig d'antics castanyers que han estat pràcticament substituïts per pins. Com les altres, és encastada a la timba, mirant cap a migdia. Les parets i la volta de canó són de pedra, travada amb argamassa, i formen un interior rectangular d'uns dotze metres de superfície, amb una porta d'arc de mig punt. El conjunt és en molt bon estat.

- *Barraca de la Burguera*. A l'esquerra del coll de Mont-ral, prop de la carena, i en el vessant que mira cap al barranc de les Ferradures, hi ha les restes de la que fou una barraca. És derruïda i es conserven només part de les parets laterals i del fons.

- *Barraca del Marino*. Es troba a la partida del Coll de la Inglesa, en una petita rasa que baixa del pla de la Gallarda. Aprofita les timbes dels costats per assentar les parets. Tota ella és feta exclusivament de pedra seca, sense cap material de cohesió, amb la particularitat que la pedra d'aquell entorn és de pissarra, que no es pot escairar. Per aquesta raó, tota la barraca és feta de bocins de pedres cantelludes, de diferents mides, perfectament travades, i tot cobert d'una capa de terra. És de petites dimensions i l'estat de conservació és bo.

- *Barraca del Pocurull*. A la partida del Pont Vell, a la darrera parada damunt del riu del Barral. La barraca és un forat excavat a la timba, amb porta d'accés. L'interior és de dimensions més aviat petites, però suficients per guardar les eines i resguardar-se de la pluja.

d) Tancats per al bestiar

La ramaderia extensiva requereix disposar de llocs per tancar el bestiar quan anava a pasturar lluny del corral. Als terrenys calcaris és freqüent trobar-hi balms i coves més o menys grans, que podien fer aquesta funció. Per aquest motiu, aquestes cavitats naturals han estat condicionades des de sempre per fer-hi estada persones o animals, a base de construir un tancat de pedra seca o lligada amb fang. A Capafonts n'hi ha algunes, de mides diverses, i han estat emprades per tancar el bestiar a la nit, i excepcionalment com a refugi de famílies senceres quan passà el front, l'any 1939.

- *Cova del Rei*. És a les envistes de la Cadeneta, al peu de la cinglera superior del Montllat, on s'accedeix per un petit portell, a tocar de la divisòria del terme, però dins del de Mont-ral. Una paret de pedra seca davant permetia tancar els

Barraca del Marino, al Coll de la Inglesa

ramats. Algunes famílies de Capafonts s'hi refugiaren quan passà el front de la guerra.

- *Cova Fosca*. En realitat són dues coves: la de dalt i la de baix. La primera, de dimensions força grans, s'emprà també com a refugi per a quatre famílies durant els dies del pas del front l'any 1939. Sota d'aquesta hi ha una balma de dimensions notables, on es troben les restes del que fou un tancat que de ben segur també soplujava persones i animals.

- *Tancat del Pilanot del Canya*. És l'únic tancat que s'ha trobat que no és en una balma ni al costat d'una caseta. El pilanot és una roca d'uns deu metres d'alçària, aïllada sota del recingle de Pena Roja. Adossats a la roca hi ha les restes de dos tancats per al bestiar. El més gran té uns deu metres de superfície i se'n conserven les parets parcialment, en un entorn espès de bosc i bardissa. L'altre, a la paret contrària, és de petites dimensions.

- *Cova de l'Argany*. És a la part central del barranc d'en Fort, a la part dreta d'un desnivell i a tocar d'un saltant. Al davant, un petit tancat limita el refugi.

Barraca del Marino. Detall de la porta i paret interior.

- *Cova del Roquero*. Es localitza prop de la confluència del barranc del Rebollar amb el de l'Aragonesa. Una petita balma ha estat ocupada des de la prehistòria per un assentament humà que ha deixat com a testimoni algunes peces de ceràmica.

- *Cova del Corral*. Es troba al barranc del mateix nom, per sota dels cingles de Serra Plana i dins del terme de la Febró. Es tracta d'una balma de dimensions notables, tancada per una paret amb dues portes, que limita un espai força gran on es tancà bestiar fins època recent. Com totes les altres que s'han esmentat, és abandonada.

Com s'ha dit al començament, no és improbable que hi hagi alguna resta més escampada pel terme, però en qualsevol cas es tractaria d'instal·lacions de poca importància, com la del Pep Miquelet a Barrulles, que es tracta d'un quadre format per tres petites parets fetes amb pedres amuntegades, adossades a la timba i cobert per una uralita, que resguardava de la serena de la nit.

Tancat de la Cova Fosca

Per saber-ne més:

Hi ha una àmplia bibliografia sobre el tema. Un estudi molt complet sobre la Conca de Barberà és a:

MARTÍNEZ, Manel (2010): *Arquitectura rural: un patrimoni cultural oblidat: l'exemple de la Conca de Barberà*, Editorial Cossetània, Valls.

Existeixen grups de recerca i multitud de pàgines web que tracten aquesta temàtica. Entre d'altres, el portal *Wikipedra* recull informació sobre les construccions de pedra seca a Catalunya.

LA LLEVA DEL BIBERÓ

JORDI FORT BESORA

L'any 1938 es van produir dos fets notables relacionats amb la guerra civil. Foren cridats a lluitar els joves de la lleva del 1941 –que llavors només tenien 17 anys–, també anomenats de la lleva del biberó pel fet de ser tan joves, ben just nens grans; i es lliurà la batalla de l'Ebre, l'episodi més cruel i sagnant de tota la guerra. Els de la lleva del biberó en foren protagonistes ja que tots hi participaren.

Ara fa setanta-cinc anys d'aquells fets i a QC volem retre homenatge als protagonistes capafontins que hi participaren publicant la transcripció dels relats personals d'aquella tragèdia de dos homes de Capafonts pertanyents a la lleva del biberó.

A Capafonts hi havia sis joves que complien els disset anys, i tots anaren a la guerra:

Pep Canya –Josep Pedret Barberà–, la seva peripècia queda explicada en el relat que publiquem.

Joaquim Batistó –Joaquim Balañà Fort–, que explica la seva aventura en el segon relat.

Ramon Roget –Ramon Besora Terés–, que de Tarragona va anar al Parc de Samà, d'allí a la batalla de l'Ebre, i durant la retirada, en arribar a Llardecans es va escapar junt amb el Joaquim Batistó i el Josep Musté de Prades fins a casa seva. Va ser reenganxat i va estar més de tres anys fent el servei militar per segona vegada.

El Pepet Balanyà –Josep Balañà Pocurull–, que va estar a la batalla de l'Ebre.

Miquel Miquelet –Miquel Serra Cabré–, que va participar pràcticament en els mateixos esdeveniments que en Ramon Roget.

Jaume Banyà –Jaume Balañà Fort–, de qui només sabem que també va ser a la batalla de l'Ebre, i quasi als mateixos llocs que en Ramon Roget.

En propers números de QC publicarem més treballs sobre la guerra civil a Capafonts, però ara també volem fer extensiu aquest homenatge a tots els qui van morir o lluitar en aquella contesa tan tràgica.

Relat del Joaquim Batistó (Joaquim Balañà)

Quan va anar a la guerra tenia 17 anys i li sembla que era el mes de març de 1937. De Capafonts a Tarragona, on es va presentar; d'allà al Parc de Samà,

on van estar dos dies, i després a Llardecans, a tercera línia del front; uns dies més tard, al Soleràs. A Llardecans, els donaren l'equip: roba, fusell, careta de gas... Era d'infanteria. Al Soleràs iniciaren la instrucció, que consistia a córrer amb la careta antigàs posada; els feien pujar unes costes corrent, per avaluar la resistència; aquesta preparació va durar pocs dies. D'allí anaren a Barbens, on els feien caminar per camps, enfangats fins als genolls; i quan ja eren a la caserna i estaven preparats, sonava la trompeta i, amb tres minuts, havien de pujar tots dalt dels camions, practicant el moment de la sortida cap al front.

Un dia a la nit, va ser de veritat, i tan bon punt com foren dalt dels camions -era la una de la matinada- els portaren fins a Riba-roja per travessar el riu Ebre. Ell anava a la segona barca, i no recorda com, però la primera la van enfonsar els sentinelles franquistes des de l'altra riba; a part d'aquest fet, trobaren poca resistència i tots pogueren travessar el riu fins al poble de Riba-roja, on els pocs soldats que hi havia eren a la sala de ball, en ple sarau, de manera que els van fer presoners i no hi hagué cap enfrontament.

Del riu cap a la Fatarella i Vilalba dels Arcs, tot de nit; no es van aturar fins al migdia quan arribaren sota Vilalba dels Arcs. Aquesta parada els semblà incomprendible, perquè encara no havien trobat cap oposició per part de l'enemic, i ells, els soldats, més tard la van interpretar com una traïció, perquè, si haguessin pujat fins a dalt a Vilalba, haurien dominat el terreny, però allà a sota, un dia de treva no tenia massa sentit. Quan ja, amb dos dies de descans, van voler atacar, l'enemic ja els podia controlar des de dalt, com qui diu amb un cop de pedra. Quedaren allí atrapats. Ell estava a la 31 Brigada, 124 Batalló, 2a Companyia. El primer dia d'atac de l'enemic, el seu batalló va perdre la meitat dels homes. L'aviació franquista, que venia de Son Sant Joan, els bombardejava sense parar -quatre o cinc vegades al dia, i alguns pràcticament sense descans. La trinxera que feien a la nit, les bombes la tornaven a aplanar. Els manava en Líster. Recorda haver vist matar nois com ell, que només tenien 17 anys, perquè reculaven espantats plorant, i els comissaris els aviaven un tret allí mateix; no hi havia planyença. De Vilalba van anar fins a les Camposines, i pels voltants de les quatre carreteres.

Recorda que van passar el riu, el dejuni de la fira de Reus, o sigui el dia abans de sant Jaume. Torna a raonar que el que s'havia d'haver fet era descansar dalt a Vilalba, per poder dominar l'enemic; segons l'opinió d'ells, els soldats, o no van tenir la informació adequada o va ser una jugada bruta.

Allí hi van ser uns quatre mesos; vol dir molt de temps. Ell portava un fusell metrallador, i creu que tingué molta sort, perquè no li van fer ni una rascada; per reblar-ho, manifesta que no en trobarà gaires que puguin dir el mateix, sobretot

si tenim en compte que allò que més perseguien eren els fusells metralladors. Tot aquell temps es van moure de Vilalba a les Camposines i, també, cap a la Poble de Massaluça.

És un terreny penjat, molt aspre. Passaven molta set perquè l'aigua era escassa. La treien d'unes sínies que eren en terra de ningú, durant la nit i amb molta precaució, perquè els disparaven a matar. Tot el dia a la trinxera i, quan hi feren estada llarga, construïren una mena de barraca dins de la mateixa trinxera, i allí anaven passant els dies de lluita. Com que les forces de Líster eren de xoc, de fet els feien anar d'un lloc a l'altre.

Un dia arribà l'ordre de retirada. Ells tenien la trinxera al serret d'un petit comellar, els franquistes a l'altre costat; i quan menys s'ho podien imaginar, s'adonaren que anaven pujant i, en fer el gest de disparar per recular, el capità els ordenà “no tiréis”, i veïen com s'apropaven cada vegada més, i el capità anava insistint en no disparar fins quan els tinguessin a tres o quatre metres. Els donà l'ordre de llançar les bombes de mà que, per cert, havien agafat a l'enemic, però no tenien espoleta i no explotaren, de manera que, en un moment, els altres van treure el cap davant seu per damunt de la trinxera i van malferir d'un tret de fusell el capità i, amb un cop de culata, badaren el cap al seu enllaç. Se'ls van treure del damunt com pogueren i anaren abandonant la trinxera i reculant mentre els retenien a trets. En arribar al riu Ebre, pogueren resistir fins que es va fer fosc, i el van poder travessar amb una certa tranquil·litat. Eren a Flix i hi havia un pont de barques per anar d'un costat a l'altre, i quan van haver passat tots, el van destruir. Llavors, s'endinsaren cap a l'est, lluny del riu, fins a Ulldemolins, on s'aturaren per descansar. Els digueren que hi serien un mes, però només hi van estar tres dies.

Com que era prop de casa, de Capafonts, va marxar a peu. Mentre estava descansant al poble, algú l'avisà que la 31 Brigada ja havia marxat d'Ulldemolins; i ell encara era a Capafonts i això el convertia en desertor. Ràpidament, emprengué el camí per reincorporar-se a la brigada, i quan la retrobà ja eren prop de Móra d'Ebre.

A casa hi va ser quatre dies i només hi trobà els pares, perquè els germans eren al front -el Pep al de Madrid i el Joan cap a Jaén. El Joan ja era al servei quan va esclatar el conflicte, que el va agafar allà a Andalusia; i el Pep ja l'havia fet, el servei, però el tornaren a demanar. En acabar la guerra, el Joan l'enviaren a un camp de concentració vora Madrid, però ja no el tornaren a reenganxar, de manera que del camp va tornar a casa.

Quan arribà a la companyia, a Móra d'Ebre, el tinent li preguntà on tenia el fusell metrallador, i ell digué que l'havia deixat al seu lloc a Ulldemolins, i el

tinent: “Doncs has de saber que el fusell s'ha perdut i ara hauràs de pagar les conseqüències que marca la llei militar per abandonar la brigada i perdre l'arma.”

Va quedar ben espantat i preocupat, però s'esdevingué que el seu capità el tenia en molt bona consideració perquè ell sempre li donava tabac i, tot fent broma, li deia: “*Quando te maten no vendré por ti, vendré para coger el tabaco.*” Finalment el va treure de l'embolic; era un madrileny molt campetxano i, quan convenia, li oferia un puro per tenir-lo més content. A ell n'hi enviaven de casa i mai n'hi van faltar, però amb el tinent no hi tenia pas bona relació i no li donava ni un trist cigar.

Havien ferit el capità, i llavors no era a la brigada, de manera que el tinent havia ocupat el seu lloc; situació molt dolenta per a ell. Per començar, l'enviaren a fer fortificacions, que era una feina molt dura, i, a més, el tinent l'amenaçà dient-li que més tard ja li arribaria el consell de guerra. Però, un bon dia, tornà per allí el capità i, estranyat, preguntà què passava; ell el va posar al corrent de la delicada situació en què es trobava. El capità reaccionà tot seguit, el va fer cridar al seu lloc de comandament i, davant del tinent, digué que no volia sentir parlar més de represàlies a aquell soldat, que el fusell era al lloc on corresponia, que l'hi donés ràpidament i que, tot seguit, el reintegrés com a soldat, sense cap mena d'expedient, perquè de soldats bons com el Joaquim no en tenien.

Jo li dic que certament devia ser un soldat amb molta experiència i el Joaquim em diu que sí, que ell això de fer anar el fusell metrallador ho tenia per la mà, i que mai no havia tingut por de plantar cara als enemics, i dedueixo que un exèrcit de soldats com ell potser hauria canviat el signe de la guerra.

El Joaquim reconeix que, si a Ulldemolins hagués demanat permís al tinent, no l'hi hauria donat, i que havia marxat sense avisar.

A Móra el van posar a l'entrada del pont amb el seu fusell metrallador, i allí, mentre hi va ser, no deixà passar ningú.

Quan els franquistes ja havien travessat el Segre, reberen ordres d'anar a defensar Llardecans. Era el dejuni de Nadal, de nit, quan van arribar a la línia de foc i, sense adonar-se'n, es trobaren enmig dels enemics i hagueren de recular a corre-cuita i com van poder, i enrere, enrere, fins a la Granadella. Fou allí on es va organitzar la famosa fuga de capafontins, que desertaren perquè allò ja no tenia aturador i el destí final era França o vés a saber què. Ell, el Ramon Roget i un de Prades que es deia Josep, fugiren; es ficaren per la Serra de la Llena per apartar-se de camins i carreteres i tardaren tres dies a arribar a casa. Des de dalt veien com agafaven els més innocents, que trespaven per la carretera vora d'Ulldemolins. Esperaren el moment oportú per travessar-la i anaren fins a Prades. Trucaren a casa del Josep i quan sa mare el va veure es posà a plorar que no podia

dir res i, en refer-se, els preguntà què volien, i ells contestaren que feia tres dies que no menjaven i que tenien molta gana. S'empassaren tres plats de fesols –amb talls de porc que havien mort feia pocs dies- fins al punt de rebentar. El company de Prades es deia Josep Musté Llord i era de ca l'Eudald de la Fontineta.

Havien arribat cap allà a les onze de la nit, i ell i el Ramon van dir que volien anar fins a casa. Marxaren i van passar per la carretera, o sigui pel Coll, tan furients que relliscaren pendent avall, saltant més que caminant; i en arribar al poble, quan ja era plena nit, anaren a casa del Ramon. Ell, que sabia com tancaven la porta, va fer córrer la barra que l'aguantava i entraren a casa. Havien d'anar amb compte, perquè al poble hi havia guàrdies d'assalt. No podien permetre que els agafessin ara que ja eren a casa; per això prengueren tantes precaucions. Ja dins a casa, la Isabel, la mare del Ramon, plora que ploraràs i, és clar, per començar: “Què voleu menjar?”, “Doneu-nos el que sigui, estem morts de gana.” Però només pogueren menjar una mica perquè encara tenien la panxa plena; després de l'àpat, ell va anar cap a casa.

A cal Batistó tenien amagat el Jesús de cal Jesús, cosí del Ramon Roget. Un dia, la germana del Jesús va arribar corrent per avisar que venien els guàrdies d'assalt; i ells, cametes ajudeu-me, cap dalt de la teulada, i d'una teulada a l'altra, per no ser descoberts. Passat l'ensurt, decidiren amagar-se al bosc de la Vila, en un petit amagatall que era sota del camí i a prop del cingle, concretament al bosc del Jesús. Un dia s'adonaren que pujava un guàrdia, que mirava a una banda i a l'altra com si sabés on eren ells. El Jesús remugava: “No et belluguis, estigues quiet.” Portava la pistola a la mà mentre anava dient que si s'acostava li fotria un tret; i ell li deia: “No el matis, que serà pitjor.” Per sort no els trobà i, finalment, va marxar. El Joaquim pensa que, de fet, els havia vist i no digué res per no buscar-se embolics.

Passats uns dies, arribaren els nacionals; llavors baixaren al poble i es presentaren a l'Enric, que era l'alcalde. Segons el Joaquim, un home bo que es va preocupar per ells, els acompanyà a Tarragona i, convençut que els deixarien tornar a casa, va dir que no calia fer avals, perquè ell ja explicaria qui eren. Però, al moment d'entregar-se, els reclamaren els avals i, per més que l'Enric va dir que ell ja els avalava, no els deixaren tornar i quedaren detinguts i, tot seguit, anaren a petar al camp de concentració.

Ràpidament, l'Enric es bellugà per fer els avals i, abans d'un mes, ja tornaven a ser a casa.

De Capafonts, aquell dia es van presentar el Jesús, el Ramon i ell. Els altres del poble que havien estat al front, no recorda on eren. Jo li dic que el Pep Canya era camí de França, d'altres havien mort o estaven en camps de concentració; i

el Miquel Miquelet tenia les febres i era al poble molt malalt. Llavors ell recorda que el Baptista Cutxó i el Victorino Barrines moriren a la serra de Pàndols o, si més no, al final de la batalla de l'Ebre. Uns quants es van amagar pels boscos de Capafonts, entre ells el Joan Forner.

Els de l'exèrcit republicà mataven els nostres que tornaven a casa d'amagat; no va ser el cas de ningú de Capafonts. Ell ho qualifica dient: “Salvatjades!” Mentre m'explica tot això, diu que li sembla mentida que sigui viu, que a ell no li passés res, que dels de la quinta del biberó en quedaren pocs de vius. També recorda que el seu germà va fer la guerra a Madrid amb el Baptista Llarg, i que allà la guerra no fou tan cruel, certament dura, però sense tants morts. Segons ell, a Madrid el pitjor eren les voladures, perquè els nacionals feien túnels sota les trinxeres i després les volaven. El seu germà li explicava que, quan no eren a la trinxera, estaven tot el dia jugant a cartes dins d'un bar.

El trenta-sis feia d'aprenent a Reus, a cal Baró. Havia marxat de Capafonts quan tenia catorze o quinze anys i, tot aquell temps, l'havia passat a la drogueria del carrer de les Galanes. Els primers mesos de guerra hi havia a Reus un home del POUM a qui deien el Banquer; aquest personatge, un dia, es presentà a la drogueria exclamant: “Salut!”, i tot seguit assenyalà un pernil i digué: “Aquest per a mi.” El tastà i manifestà que no era bo i que en portessin un altre; tots sabien que fins llavors havia estat considerat un mort de gana. Per acabar, carregava tot el que volia i, amb un altre “Salut!” marxava tan ample, sense pagar res. Els de casa seva baixaren a Reus per endur-se'l amb ells a Capafonts. Recorda que era abans de Nadal.

A Capafonts hi havia els del POUM. L'església era el magatzem de la cooperativa, havien cremat l'arxiu de l'abadia... En situar les persones del poble d'aquella època, també recorda que l'Alfredo de cal Blaió i l'Eloi moriren a la guerra, i el *Barrambam* de cal Pocurull va desaparèixer i no se n'ha sabut mai més res. Eren companys seus i tots joves.

Quan ell marxà al front, ja feia dos anys que havia començat la guerra.

En sortir del camp de concentració, va estar uns dies castigat a Capafonts enterrant els morts que havien quedat escampats pels voltants del poble i, tot seguit, hagué de tornar a fer el servei militar amb el Franco. Primer va estar dos anys a Logronyo; després, dos més a Palma de Mallorca i, finalment, uns altres dos a Reus; si ho sumem tot, un any llarg de guerra i camp de concentració i sis anys de soldat; tota la joventut, diu ell.

Repasant aquests sis anys, explica que a Logronyo estava al camp d'aviació de Racajo. Allà no coneixia ningú, i el nomenaren encarregat de repartir el vi a l'hora de menjar, feina que consistia en anar omplint els cànirs que hi havia

repartits per les taules. Hi havia un cuiner que era un borratxet i, a canvi del vi que ell li donava, li feia un plat a part especial per a ell; el seu ranxo el donava al Musté de Prades i, d'aquesta manera, ell i el seu amic anaren ben alimentats. A la nit, deixaven fer ball als soldats sempre que volien, i tots els dies eren festa. Els caps de setmana, un soldat menudet, que era l'encarregat de vigilar l'aigua que treien del riu Ebre, marxava, i ell el substituïa sense que ningú ho sabés. Les coses anaven raonablement bé, però arribà l'ordre del trasllat a Mallorca; fou llavors, quan aquest xicot encarregat de l'aigua va dir-li que si no volia marxar, tenia prou influència per fer-lo quedar allà, però ell va argumentar que volia conèixer món *¡ganas de ver tierra!* Acabat d'arribar a Mallorca, ja se'n penedí, perquè a Son Sant Joan passaven gana, tanta, que a les nits sortien a robar moniatos pels masos dels voltants. Un dia, amb el seu amic de Prades, agafaren dos sacs per omplir-los de moniatos i del que trobessin, i, vet-ho aquí que van trobar uns porquets que campaven sols i, sense pensar-s'ho dues vegades, els ficaren al sac per emportar-se'ls; mala sort; va fer cap la guàrdia civil i els perseguí mentre cridaven: “*Alto, ¿quien vive?*” Els sacs s'esbotzaren i els porquets es van escapar corrent. Quan ja havien aconseguit fugir, trobaren uns companys de caserna que també havien sortit a robar moniatos i els avisaren que tornessin enrere perquè la guàrdia civil rondava per allà; no els feren cas i, tan bon punt es van separar, ja els tenien agafats. Reberen un càstig molt dur: durant un mes, marcaren el pas tot el dia amb un sac ple de sorra carregat a l'esquena. Quedaren fets uns eccehomos, amb l'esquena en carn viva. Passats uns dies, el seu amic Musté de Prades, que llavors era el furriel, el nomenà encarregat de repartir el pa i, des d'aquell moment, ja no va passar gana. Quan ja era al camp d'aviació de Reus, s'escapava, dues o tres vegades a la setmana, a casa d'una tia seva –la Mercè, germana de sa mare– que li era padrina, i allà es refeia.

Em diu que és fill de Capafonts, però que no se sent capafontí, perquè només hi visqué d'infant. No és estrany que, amb la seva peripècia vital, no hagi freqüentat el poble i se senti un foraster, però aclareix que sempre ha considerat la gent del poble com dels seus i sempre ha sigut amic de tothom.

Relat del Pep Canya (Josep Pedret)

L'abril del 1938, els joves de Capafonts de la quinta del biberó van ser portats pels seus pares a Tarragona, a fi de lliurar-los a les autoritats militars; del poble a Alcover, a peu, i d'Alcover a Tarragona, amb tren. A la ciutat dormiren a terra, en una casa d'una família que els va donar acolliment i que no coneixien de res. L'endemà es presentaren al lloc de reclutament, on els pares els van entregar. Sense donar-los cap mena d'equipament ni material, se'ls van endur al Morell, on

pujaren en un tren fins a Marsà-Guiamets. Durant uns tres dies els ensenyaren quatre coses elementals del maneig de les armes, i d'allí directament a Vinebre, davant d'Ascó, on camparen una mica pel seu compte, furtant dels horts del poble tot el que trobaven per menjar, a fer mal —és l'expressió del Pep. Pertanyien a la brigada 227, batalló 906, companyia de metralladores.

A Ascó i Vinebre, dins de les trinxeres, hi romangueren fins al dia que l'exèrcit va passar el riu per començar la batalla de l'Ebre. Era el 6 d'agost. Els van carregar als camions, a la nit; plovia, i els portaren pels voltants de Maials, Llardecans i Almatret, on varen estar escampats, i d'allà al riu, una mica més avall de l'aiguabarreig del Segre i l'Ebre, a Mequinensa. Van travessar-lo per unes passeres fetes al damunt de barques. Els animals, per dins de l'aigua, i alguns es van ofegar. Ja a l'altra banda, començaren a caminar tot el dia cap a l'oest. No trobaren cap soldat ni cap mena de resistència. Els pagesos dels masos batien, i no hi havia de moment cap front, fins que arribaren a una muntanya que hi ha més al nord de la Poble de Massaluca, on es van atrinxerar. Allí hi van ser tres setmanes. Durant tot el dia, els atacava l'artilleria i, quan aquesta parava, venia l'aviació. A ell el van destinar al peu de la muntanya. A dalt petaven tan seguit que feia la sensació que aquella muntanya s'anava abaixant; però a la plana, a les seves trinxeres, també rebien de valent i sovint s'amagaven a les garberes, que eren una bona protecció, per bé que alguna vegada algun projectil s'emportava les garbes i quedaven desprotegits. No hi havia cap camí, i tots els subministraments arribaven amb animals. Allò era una bossa de combatents desconnectats dels que lluitaven més avall de Faió. Passades tres setmanes, els nacionals van posar la bandera dalt de la serra i, llavors, camps qui pugui cap a l'altre costat del riu. Ell va anar a parar molt més avall d'on tenia previst passar. Anava amb un morter del 51 al coll, que mai no va abandonar i que li va fer una nafra a l'espatlla. Reculà riu amunt, perquè s'adonà que encara hi havia la passarel·la al mateix lloc per on havia passat tres setmanes abans. Arribà, tornà a travessar el riu, i en aquell moment la destruïren. Molts amics seus quedaren a l'altre costat. Hi havia joves de la Sènia que estaven avesats a nedar pel riu i que es van atrevir a passar-lo nedant, però el corrent allà baixava molt fort i se'ls va emportar; van morir tots els que ho intentaren. Només quedava el cable de la passarel·la, i molts travessaren el riu aferrant-s'hi amb les mans, però alguns caigueren i també s'ofegaren. Finalment no va quedar ningú a l'altra banda; els nacionals encara eren lluny i ells tingueren temps de passar tots, potser perquè havien corregut més. Els van carregar amb camions cap a Riba-roja i Flix per on tornaren a passar a l'altra banda del riu i anaren cap a la Poble de Massaluca, més avall de Faió. La Poble estava a mans dels nacionals. Ell sempre va anar amb el morter i les metralladores. Tenien ordre de disparar

Foto feta al camp de concentració de Sant Ciprià, entre el gener i el juliol de 1939. El sisè contant d'esquerra a dreta és el Pep Canya; la resta són els amics d'Alcover dels qui parla en la seva narració.

cap al cementiri de la Pobla. Tiraven cinc o sis projectils i s'amagaven al forat per aixoplugar-se dels que enviaven els nacionals. No ho recorda gaire bé, però sembla que, passat un cert temps i durant uns dies, els traslladaren a Cabacés per descansar, on campaven com podien agafant dels camps i de les cases tot el que trobaven per menjar. Tornaren a la Pobla i d'allí els van treure per portar-los a la Serra de Cavalls. Riu avall i cap dalt a la Serra. Allà hi havia una brigada internacional. En arribar, les trinxeres eren plenes de soldats morts.

Passats un parell de dies, enmig d'un combat fortíssim, van començar a rebre projectils dels dos costats: els dels nacionals i d'altres que venien del seu darrere. Es va organitzar un caos enorme. Mentre això passava, va agafar les febres i el van treure per portar-lo al manicomi de Reus, que era un hospital militar, i l'endemà al Parc Samà, on es va recuperar gràcies a un amic practicant que no el donava d'alta. Va ser-hi un parell de mesos amb papers falsos fins que van canviar el

practicant i va arribar l'ordre per tornar al front. Llavors va decidir escapar-se i anar a Capafonts a peu. Ja a casa, va saber que a Tarragona hi havia un departament anomenat el CRIM, que es dedicava a la recuperació, i va fer coneixença amb algú d'aquest departament i allí, amb papers falsos, va anar rodant fins que la cosa es va acabar i ja no podia fer res més que amagar-se. Amb tot, l'enviaren a Manresa, on havia de fer fortificacions. Tan bon punt hi arribà, li va agafar por. Donà mitja volta i cap a Alcover, i d'Alcover a casa, a Capafonts. Als pocs dies es va morir el seu padrí, el pare de la mare. Va pujar un metge d'Alcover i, amb ell, el cap d'una brigada que també es dedicava a les fortificacions. En ser a casa seva, parlant i parlant, van acordar que aniria al seu cos i que, com que era xofer, li donaria un camió. Allí va estar treballant fins que tots anaren marxant cap a França; era la retirada. Tenien màquines per a fer carreteres i les portaven amb ells. Amb el camió traguinava el carbó per fer-les anar i, reculant, reculant, van arribar fins a Barcelona.

Un dia, quan ell ja volia fugir cap a França, va aparèixer un cap i, abans que li donés cap ordre va pujar dalt d'un camió i fugí cap a Mataró. Era un Ford rus, de tres tones, que anava molt carregat. Quan va fer la primera parada, a Mataró, el camió es va omplir de gent que no volia anar a peu i que van asseure's damunt del carbó. En aquelles condicions, el vehicle no podia ni arrencar ni córrer per excés de càrrega. Va cercar un oficial i, quan el trobà, li exposà el problema. L'oficial l'acompanyà al camió, on va fer baixar tots els soldats que hi havien pujat, però en va posar un, que no tenia cames, a la cabina, al seient del costat del xofer, i li va dir que el portés fins a l'hospital de Girona.

No recorda com va ser, però va tornar a Barcelona a carregar carbó a un magatzem de Sant Andreu i, a la nit, durant el viatge, un hidroavió dels que venien de Mallorca va bombardejar la carretera i sortosament no el va tocar. Quan carregà el camió, els nacionals ja eren a la Diagonal. Tornà a Girona, però ja els franquistes venien darrere seu. Llavors campí qui pugui, i ell i el camió arribaren fins a Llançà. A la sortida del poble va parar, va treure la pipa del motor del vehicle perquè ningú no el pogués fer servir i continuà a peu cap a Colera i fins a Portbou. En arribar a Portbou anava sol i va topar amb un carro que portava la matrícula d'Alcover. El va reconèixer com el de cal Fumeres, família amb la qual havia treballat de xofer, quan feien la línia d'Alcover a Capafonts. Efectivament, eren ells, ja que més tard els va trobar pel poble i continuaren junts la fugida. Els Fumeres ja s'havien posat d'acord amb una francesa –que tenia un autocar d'infermeria i que havia lluitat amb els republicans– per passar a França, però en arribar a la frontera, aquesta estava tancada i no pogueren passar. Van estar allí

aturats vuit o nou dies fins que el gros de l'exèrcit va aparèixer. Llavors la carretera es va omplir de cotxes i s'embussà. Per poder circular, els van anar estimbant a un costat i l'altre de la via. Les timbes quedaren plenes de cotxes espanats.

Quan obriren la frontera, anaren amb la infermera i la seva ambulància fins a Perpinyà, on els gendarmes els van agafar i els portaren a uns magatzems vigilats per senegalesos que, de tant en tant, els donaven algun mastegot. L'endemà, tots cap a Sant Cebrià, el camp de concentració que havien fet damunt la platja. Allí, ni menjar ni beure, i malament rai, de manera que hi va morir molta gent. Hi va ser moltes setmanes, fins que va decidir tornar a Espanya. A la porta principal hi havia uns altaveus que deien que tots els qui volguessin tornar els conduïrien fins a la frontera. Un dia es va apuntar i, amb els mateixos camions de l'exèrcit republicà, els portaren fins a la Jonquera. A la frontera els entregaren als espanyols i van canviar de camió fins a Figueres. Allà els van tancar en un magatzem, i eren tanta gent, que no hi cabien ni drets. Dormiren dempeus, sota l'amenaça que, el que tragués el cap, rebria un tret. Llavors va pensar que havia fet un mal pas, un mal negoci, i potser l'acabarien matant. L'endemà els carregaren dins d'un tren de bestiar cap a Reus. Durant el viatge, de dos dies, tornà a agafar les febres. A l'arribada a Reus anà a parar altra vegada al manicomi, que llavors era un camp de concentració. Tan bon punt hi va arribar, els van rapar el cap a tots. L'endemà, quan eren al pati prenent el sol, va passar un home manc, amb un bastó, que anava repartint cops pel gust de pegar a la gent. Era el juny de 1939. El matí següent, el tornaren a portar a la infermeria, on va poder estar tranquil. Hi va estar vuit dies i, com que tenia algunes pessetes a la butxaca, va poder escriure una carta als de casa. Al cap de dos dies ja va baixar sa mare amb els avals que havia fet l'Enric, l'alcalde de Capafonts, perquè el deixessin anar. El qui portava la paperassa del manicomi era un xicot de Riudecanyes que el coneixia de quan eren al front i, quan va llegir el seu nom als papers, els posà damunt de la pila d'expedients, perquè d'aquesta manera serien ràpidament despatxats. Així fou, i l'endemà el deixaren anar cap a casa. Quan havia passat un temps, trobà l'amic de Riudecanyes i li explicà el que havia fet per a ell, i de resultes continuaren l'amistat durant molt temps. A casa es curà ràpidament.

Recorda el Pep que, de la lleva del 1941, al poble, només hi hagué tres joves: el Pep Quico –Josep Pocarull Balaña–, que féu la guerra al front de Barbastre; l'Eloi de cal Tomàs –Eloi Balaña Corts–, que va morir lluitant al front; i el Pep Balanyà – Josep Balaña Pocarull–, que també va morir al front i fa notar que fou un miracle que els de la seva lleva tornessin tots vius a casa.

El Pep reconeix que li és impossible recordar totes les peripècies que va passar. Per exemple, sap que quan eren al front, durant la batalla de l'Ebre, va estar quinze dies o tres setmanes de descans a Cabacés, però no pot precisar en quin moment va ser. Argumenta que oblidar deu ser una cosa bona. Fins avui no havia parlat de totes aquestes coses amb ningú que no fos de la família, per no recordar-les.

EL FACTOR HEREDITARI EN POBLACIONS COM CAPAFONTS, AÏLLADES GEOGRÀFICAMENT

LLORENÇ BALANÀ FORT

Darrerament he tingut l'oportunitat de llegir diferents articles científics que tracten sobre genètica. Els treballs se centraven en poblacions aïllades geogràficament; en una zona remota de Turquia, a la petita illa Réunion a l'oceà Índic, i a les illes de Dalmàcia (Croàcia). En els tres casos, els investigadors ens diuen que en aquestes societats tan tancades les relacions de consanguinitat entre els seus habitants són molt més freqüents del que és habitual i això, de retruc, comporta un increment de malalties congènites, el que ells anomenen la malaltia autosòmica recessiva; així mateix, també ens diuen que els fills d'aquestes parelles endogàmiques tenen més probabilitats que la població general d'adquirir altres malalties de naturalesa multifactorial com ara càncer, esquizofrènia, depressió o epilèpsia, per anomenar-ne algunes.

Les conclusions exposades en aquests articles m'han fet pensar en Capafonts, no pel fet d'haver sentit mai que al poble s'haguessin donat de manera freqüent casos de malalties que es transmetessin de pares a fills ni que els casaments entre parents fossin molt freqüents —aquest apartat l'església catòlica ja el vetllava prou—, sinó pel fet que Capafonts ha sofert històricament unes comunicacions deficientes, ja que fins poc abans de la guerra civil no es va disposar de carretera, i també per la gran reiteració de cognoms al poble.

Amb referència als cognoms vaig publicar un article a la revista *Quaderns de Capafonts* titulat 'Una generació de Capafontins', que recollia tots els nascuts a Capafonts entre els anys 1830 i 1853, i entre els dos gèneres sumava 453 nadons. Fent una agrupació del primer i segon cognom i escollint els quatre més freqüents, trobem Fort en 83 casos, Pocurull en 77, Balanyà en 75 i Besora en 77. Si agrupem els quatre, donen cognom al 67,54% dels nadons d'aquella generació.

En el mateix article ja explicava que havia detectat una presència molt notable de persones de procedència forana que es venien a casar a Capafonts. Per norma general acostumaven a ser de pobles del nostre entorn, però d'altres eren de municipis bastant allunyats.

Per entrar una mica més a fons en la matèria vaig explorar la meua família, tenint en compte que els pares eren, tots dos, originaris de Capafonts, els cognoms del pare eren Balanyà i Pocurull, i la mare tenia els de Fort i Fort. Vaig buscar si trobava relacions de consanguinitat, i d'aquesta manera detectar les persones

foranes que es van relacionar amb les dues branques familiars i que van acabar sent familiars pretèrits meus.

L'única relació de consanguinitat que vaig trobar entre la família (no descarto que no sigui així) és la Maria Pocurull Lleixa i el seu germà, el Joan de cal Pocurull. Ella es va casar al mas de Fortet i ell a cal Ramonet. Estem parlant de sis generacions respecte a nosaltres, la primera és família de la meva mare i el segon, del meu pare.

Entre els cognoms Fort de la meva mare no hi he trobat cap punt de contacte en tota la documentació que he revisat, tot i així, no tinc cap dubte que en algun punt pretèrit es deuen retrobar.

Amb relació als forasters emparentats en alguna de les dues rames familiars, ens trobem amb nou nouvinguts a Capafonts per formalitzar el seu casament. Aquí us els presento:

La Teresa Buldó, era nascuda a **Gallicant** i la seva filla es va emparentar amb els de mas d'en Toni. Més tard, ens trobem una néta de la Teresa, casada amb l'hereu de cal Batistó (sis generacions).

La Francesca Guasch Corts de mas d'en Toni (**Farena**) (néta de la Teresa) es casa amb el Baptista Balañà Besora de cal Batistó. Aquesta senyora és la meva besàvia.

La Maria Freixes era nascuda a **Cornudella** i casada a Prades; era la meva rebesàvia.

L'Antoni Hernández era nascut a **l'Albi**, de les Garrigues, i casat a Prades; era el meu rebesavi.

Elisabet Hernández Freixes, nascuda a **Prades** i casada a cal Ferrer de Capafonts, era besàvia meva.

La Maria Tibau, nascuda a Lilla; la seva filla, la Teresa Solé Tibau, es va casar amb l'hereu de cal Cerdà, el Francesc Besora Cavallé; posteriorment un fill del matrimoni es casà a mas de Fortet (sis generacions).

La Maria Gomis, nascuda a mas de Gomis, de l'antic **Samuntà** (annexionat a Alcover l'any 1854) es va casar amb l'hereu de mas de Fortet, el Ramon Fort (sis generacions).

La Teresa Vendrell Vallverdú, casada amb l'hereu de cal Cerdà, era filla de **Rojals** (cinc generacions).

I finalment, la Francesca Llexa de **Cabacés**, casada amb l'hereu de cal Pocurull, el Joan Pocurull (sis generacions); una filla del matrimoni, la Maria, es va casar a mas de Fortet i el seu germà Joan a cal Ramonet, que després va passar a ser cal Ferrer.

Doscientos setenta y dos maravedis.

**SELLO SEGUNDO DOSCIENTOS
SETENTA Y DOS MARAVEDIS.
AÑO DE MIL OCHOCIENTOS Y
NUEVE.**

In Dei Nomine Amen. Sia a vobis notum: Que tractat es estat, y mediant la Divina Gracia El Ceperit Sant concordat, que matrimoni sia fet pex, y enhe Ramon Fort Page, fill legítim, y natural e altre Ramon Fort Page, y e Florentina March Conyuges vehint El terme El Loch e Capatons Arquebisbat e Tarragona e part una; Ab la honesta Maria Gomis Donella filla legítima y natural e Pere Gomis Page virint, y e Anna Barbara Conyuges ditum te vehint El terme El Samuntà Tarragona e la Vila e Mcover e dit Arquebisbat e Tarragona e part altra; De y pex xaho el qual Matrimoni entre ditas parts convingut, se han fet, firmat, y signat los Capítols matrimoniales següents:

Primera: Los dits Ramon Fort, y Florentina March Conyuges, pex favor, y contemplació El expressat matrimoni ara pex després e la mort y ab los packs impels, y no altrament heretam, y pex fets e heretam, y donació unal concedeixen al dit Ramon Fort, y March fill seu baix acceptant, y a qui el solera perpetuam, dits, y qualesvol Cases, Mors, terras, honors, y possessions,

Primera pàgina dels capítols matrimoniales fets l'any 1908, dels quals es parla en el text. Els contraents són Ramon Fort, de Capafonts, i Maria Gomis, del Samuntà.

En aquest cas estudiat s'ha pogut comprovar que existia una gran interrelació de consorts entre diferents pobles, evitant d'aquesta manera relacions de consanguinitat.

Hem de fer constar un aspecte sociològic important, relacionat amb el tema i avui poc conegut. Els casaments, fins fa ben poc, tot just a principis del segle XX, els decidien els pares. Ells buscaven la parella que els semblava més adequada per als seus fills. Per a l'hereu o la pubilla, algú que aportés béns materials a casa, un bon dot; la noia, una caixa de núvia ben plena de roba i, a poder ser, un saquet de monedes, i el noi també un bon dot; també i molt important, que tinguessin un aspecte sa, que fossin forts per poder tenir salut i fills. Per als cabalers no hi havia tants miraments: se'ls pagava la legítima, si era possible, i que s'espavilessin ells mateixos; depenia de l'economia de casa dels seus pares que marxessin amb una bona ajuda o amb les mans a la butxaca. La vida era dura i no hi havia planyença. Els pares trobaven les parelles adients entre la gent que coneixien als mercats, familiars llunyans, o en els viatges lluny del poble, quan anaven a vendre pataques i fesols a les Garrigues o al Priorat. Entre els papers vells que corren per les cases, és fàcil trobar-hi capítols matrimonials, que al Camp de Tarragona es caracteritzen per l'associació a compra i millores –associació per raó de matrimoni que exigeix pacte exprés, per la qual cada cònjuge pot associar el seu consort a les compres i millores que realitzi durant el matrimoni.

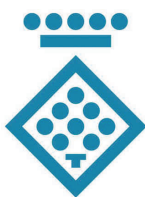
Avui tot això sembla cosa de bàrbars i de gent poc civilitzada, però no era així, la intenció era bona i convenient per a tots si es tenen en compte les necessitats d'aquelles èpoques passades.

Aquest costum té la seva importància i, a més, afavoria l'abundància de parelles de fora als casaments del poble.

Amb el suport de:

Diputació Tarragona

Generalitat de Catalunya
**Departament
de la Presidència**